

Retorisch denken over God

Nathanael Korfker

Emanuel Rutten

Het Retorische Weten II

Leesmagazijn, 2021

285 pagina's

ISBN: 9789083121499

“Alle grote denkers denken uiteindelijk hetzelfde. Want elk groot denker resoneert met het zijn en het zijn is één.” (267) Dit citaat komt uit een van de bespiegelingen van dr. ir. Emanuel Rutten aan het einde van *Het Retorische Weten II*. Rutten weet al lange tijd een groot publiek aan te spreken wanneer hij bijvoorbeeld in debat gaat over zijn argumenten voor God. Hij weet daarbij abstracte gedachtelijnen toegankelijk voor het voetlicht te brengen. Het spreekt voor de stijl van Rutten dat hij in dit werk weer de lezer weet mee te nemen in de wereld van de zogeheten metafysica. Metafysica richt zich op het meest algemene in onze ervaring. Het is datgene wat, om met Heidegger te spreken, ons het meest nabij is, maar daarom ook het meest lastig is om te bereiken.

In het citaat springt Rutten van ‘denken’ naar ‘zijn’ en vervolgens naar een ‘getal’. Het geeft ons een mooi venster op de collectie bijdragen die zijn gebundeld in het werk dat zich blijkens de titel verhoudt tot retorica en kennis. De termen *denken*, *zijn*, *getal*, *retorica* en *kennis* bestrijken het volledige werk: we vinden er epistemologische reflecties op alternatieve feiten; een verdere uitwerking ten opzichte van *Het Retorische Weten I* van de haast verloren kunst van het overtuigen; reflecties over de mathematica en de on-

tologie (zijnsleer); en door al die reflecties heen wordt er gedacht over het denken zelf. De centrale vraag in deze recensie luidt: hoe druk je het zijn, dat één is, uit in taal die bijna noodzakelijkerwijs vertrekt vanuit het onderscheid? Gezien de reikwijdte van het boek, zal ik mij beperken tot het behandelen van drie onderwerpen: niet-feitelijke waarheid, retorica en de verhouding tot de Godsargumenten die in dit boek aan de orde komen.

Grenzen van de taal

Bovengenoemde vraag houdt ook Rutten bezig in het boek. Het werk begint met een bijdrage over niet-feitelijke waarheden. Rutten betoogt hierin dat er waarheden bestaan die niets met feiten te maken hebben, maar daarom nog niet minder waar zijn. Feitelijke waarheden zijn waarheden over alledaagse zaken en dingen, zoals bijvoorbeeld het feit dat ik deze recensie op een computer schrijf of mijn thee zojuist heb opgedronken. Feitelijke waarheden zijn in taal uit te drukken. Wittgenstein indachtig, die Rutten ook veelvuldig aanhaalt, moeten we zwijgen over datgene waar we niet over kunnen spreken. We kunnen stellen dat het ‘spreken’ dat Wittgenstein aanhaalt in die beroemde zin verwijst naar het zogeheten feitelijke taalge-

bruik. Er zijn echter volgens Rutten dus ook niet-feitelijke waarheden.

Niet-feitelijke waarheden zijn waarheden die bijvoorbeeld ontstaan door religieuze ervaringen. Een religieuze ervaring kan “geheel los van de taal, [...] waarachtig of illusoir zijn,” zoals Rutten betoogt (14). De niet-feitelijke waarheid toont of ontvouwt zich. Rutten haalt Heidegger aan, die suggereert dat dergelijke waarheden enkel middels dichterlijke, metaforische, indirecte taal kunnen worden uitgedrukt. Niet-feitelijke waarheden wijzen dus op de grenzen van de taal, maar geven ook een richting om de taal wel te gebruiken om niet-feitelijke waarheden uit te drukken. De retorica komt hier om de hoek kijken.

We leren in de tweede bijdrage dat het de retorica is die het meest omvattende denken vertegenwoordigt. En denken “is meer dan strikt logisch redeneren. Denken is zelfs meer dan het naast de logos in het spel brengen van het karakter, zin en waarden, en gemoed, affecten en emoties. Denken is altijd tegelijkertijd ook verwoorden.” (31) Via Quintilianus betoogt Rutten dat het daarom de retorica is, de studie die zich bezighoudt met passende woorden, die het meest omvattende denken vertegenwoordigt. Elders in *Het Retorische Weten II* geeft Rutten een omvangrijke expositie van de retorica zoals die Aristoteles voor ogen stond, waarbij hij een existentiële retorica omschrijft die “zich in allesomvattende zin [richt] op het ontsluiten van zowel talige als niet-talige waarheden in het rijkgeschakeerde geheel van talige, visuele en muzikale indrukken die alle het ethos, het pathos en de logos van onze ziel beroeren.” (180) Retorica is dus niet enkel het meest omvattende denken omdat ze zich richt op het verwoorden, maar ook omdat niet-talige waarheden die bijvoorbeeld worden uitgedrukt in beeld of geluid een plek krijgen binnen de retorica.

‘Logosmatige’ taal?

De ideeën die Rutten uitgewerkt heeft in dit boek zijn mogelijk binnen zijn ‘wereldvoor-ons’-kennisleer, die hij in *Contra Kant* heeft uitgewerkt. Gelukkig hoeft de lezer *Contra Kant* niet bij de hand te houden om een begrip te vormen van desbetreffende kennisleer. *Het Retorische Weten II* is prima zelfstandig te lezen. Beter gezegd: iedere bijdrage is prima zelfstandig te lezen. Dat is meteen ook het grootste euvel van dit werk. De connectie tussen bijvoorbeeld de bijdrage over niet-feitelijke waarheid en de bijdragen over retorica worden door de opzet van dit boek niet direct aanschouwelijk gemaakt. Het is alsof er verschillende wandelingen zijn uitgezet door het landschap van het denken, maar het informatiebord aan het begin van de wandelingen is vergeten om te vermelden dat je met diverse wandelingen hetzelfde uitzicht zal krijgen. Sterker nog: sommige paden die betreden worden lijken andere wandelingen onmogelijk te maken.

De eerste bijdrage over niet-feitelijke waarheden zet de toon van het boek, maar daardoor is het enigszins bevreemdend om in de derde en vierde bijdrage Godsargumenten aan te treffen. Rutten schrijft bijvoorbeeld in de bijdrage waar een Godsargument geïnspireerd op *De Sofist* van Plato wordt behandeld dat er “over God zinvol gesproken [kan] worden” (42), omdat er gesproken kan worden over God die potentieel bestaat. Hoe is er bij een ‘potentieel bestaande God’ sprake van iets wat valt onder feitelijke taal? Een potentieel bestaande God is een God die mogelijk is en daardoor bijna per definitie aan onze ervaring is onttrokken. Er kan vervolgens beweerd worden dat een ‘potentieel bestaande God’ als uitspraak vergelijkbaar is met een uitspraak binnen de wiskunde over bijvoorbeeld een riemann-oppervlak. Er wordt dan logosmatig gesproken over God.

Logosmatig in de zin dat enkel de logos, de logica, de directe taal wordt gebruikt. Maar is God niet juist precies een entiteit die zich toont in plaats van zich direct in taal laat uitdrukken? Was het niet zaak om middels het dichterlijke denken te spreken over zaken die eerder worden getoond dan dat ze tastbaar zijn? Ofwel: moet er niet gegrepen worden naar de retorica wanneer we spreken over God zodat we niet logosmatig, maar retorisch zullen denken over God?

In plaats van feitelijk

Dergelijke vragen zijn niet onoverkomelijk. Vermoedelijk zal verwezen worden naar het pleidooi voor metafysica dat ook binnen de 'wereld-voor-ons'-kennisleer mogelijk is. Het pleidooi is dan dat Godsargumenten die op deze manier omschreven worden slechts betrekking hebben op de wereld voor ons en niet kunnen verwijzen naar God op zichzelf. Er zou daarnaast getracht kunnen worden om de zeer 'logosmatige' verhandelingen waarin de Godsargumenten gegeven worden

te duiden als iets wat de lezer beweegt om de conclusie aan te nemen. Als iets wat eerder werkt omdat het overtuigend is in plaats van omdat het feitelijk zo gesteld kan worden. Zulke antwoorden op de vragen die opgeworpen werden naar aanleiding van enkele bijdragen uit het werk van Rutten zijn al te destilleren uit het werk zelf. Echter, door de opbouw en structuur van het werk is dat niet direct inzichtelijk.

Deze kritische kanttekeningen nemen niet weg dat Rutten het heeft gepresteerd om een verzameling denkexercities te bundelen die ieder op zich, maar ook in samenhang met elkaar vruchtbaar zijn voor nadere reflectie op de talige wereld om ons heen. De vele verwijzingen naar de westerse wijsgerige traditie maken dit werk erg geschikt om lezers die zich buiten de academie bevinden te stimuleren kennis te maken met die traditie. Het zijn mag één zijn, Rutten voegt met zijn zeer eigenstandige resonantie met het zijn weer wat toe aan het publieke Nederlandse denken.

Drs. N. (Nathanael) Korfker is CDD Analist via Etage 0 bij de Rabobank en bezig om na zijn MA Theology and Religious Studies: Media nu ook de MA Filosofie van Cultuur en Bestuur aan de Vrije Universiteit Amsterdam af te ronden. E denaterbedrijf@gmail.com